

דרך ארץ קדמה לתורה

מאת הרב שמואל סלוטקי

אחת האמרות הנפוצות בהווי היהדות היא: 'דרך ארץ קדמה לתורה'.

כולם מכירים, מבינים ויודעים להסביר מימרה זו. אולם אם נעצור לרגע ונשאל את עצמנו כמה שאלות בקשר למשפט זה, נפתע במה עוד אפשר ללמוד ממנו.

(המילים 'דרך ארץ' מופיעים במפרשת בשלח (פרשתנו) 'ולא נחם א-לוהים דרך ארץ פלשתים' אך כאן כמובן הפרוש מילולי הוא לא הנחה אותם ה' דרך הארץ של הפלשתים. ולא במשמעות המקובלת היום של הביטוי 'דרך ארץ').

ראשית נשאל מה המקור בחז"ל לדברים אלו? מרוב תדירותו של המשפט אפשר לחשוב שודאי הוא משפט מרכזי ומכונן בחז"ל! אלא שלא כך פני הדברים.

המקור היחידי בחז"ל בו מוזכר משפט זה הוא מדרש רבה ויקרא פרשה ט פסקה ג שם נאמר:

דאמר רבי ישמעאל בר רב נחמן: עשרים וששה דורות קדמה דרך ארץ את התורה, הדא הוא דכתיב "לשמור את דרך עץ החיים" (בראשית ג). "דרך" - זו 'דרך ארץ' ואחר כך "עץ החיים" - זו תורה.

מכך שתורה ניתנה רק לאחר עשרים וששה דורות ולא לאדם הראשון, לומד רבי ישמעאל בר רב נחמן שקודם לתורה ניתנה לאנושות 'דרך ארץ'. אלא שכלל לא ברור מדברי המדרש מה היא אותה 'דרך ארץ' האם יישוב העולם על ידי הולדה, עבודה ופרנסה, או התנהגות מוסרית.

מה אם כן, כוונת המשפט 'דרך ארץ קדמה לתורה'? מה פרוש 'קדמה'? במה קדמה דרך ארץ לתורה? האם זו קדימות חד פעמית או שמא קדימות תמידית?

ניתן לפרש בפירושים שונים את עניין הקדימות:

- א. אפשר שכרונולוגית – דרך ארץ ניתנה לפני שניתנה תורה בהר סיני. מעין דברי המדרש לעיל.
- ב. אפשר גם להבין שדרך ארץ היא הבסיס, התשתית עליה אפשר לתת תורה. אלו היסודות עליהם אפשר לבנות את בניין התורה. לפי זה 'קדמה' זה לא רק קדימה בזמן מבחינה כרונולוגית טכנית, אלא קדימה במהות. כמו 'תורה קדמה לעולם', כשהכוונה היא שזה העיקר, זה הלב והשורש של ההווה כולה.

בפרשתנו לאחר הניסיון במרה נאמר: 'שם שם לו חק ומשפט וְשֵׁם נִסְהוּי' (ט"ו, כה)

נחלקו חז"ל במכילתא, וכן המפרשים מה הם אותם 'חוק ומשפט' שניתנו לבני ישראל במרה?

בסנהדרין נו. נאמר שקיבלו שבת, *כיבוד אב ואם* ודינים. רש"י גורס שבת, פרה אדומה ודינים.

דרשות רבות ניתנו על משמעות מצוות אלו, מה המיוחד בהן ומדוע דווקא אותן בחר ה' לתת כעת לפני מתן תורה לעם ישראל אך לא כאן המקום להאריך בכך. ואולי בכלל כדברי הרשב"ם אין מדובר בנתינת מצוות בפועל אלא ה' הודיע לבני ישראל שהוא עומד לתת להם מצוות כהכנה לקראת מתן תורה.

אך מעבר לדרשות חז"ל ולפרשנות הראשונים לאופי המצוות שניתנו עומדים נגד עינינו דבריו המאלפים של הרמב"ן, שעמד על יסוד חשוב ביותר בחיים היהודים ובקשר בין נותן התורה לבני ישראל. מה חשוב לו, מה הדגשים העיקריים שהוא רוצה לנחיל לעמו.

רמב"ן: ועל דרך הפשט, כאשר החלו לבא במדבר הגדול והנורא וצמאון אשר אין מים, שם להם במחיתם וצרכיהם מנהגים אשר ינהגו בהם עד בואם אל ארץ נושבת... ומשפטים שיחיו בהם לאהוב איש את רעהו ולהתנהג בעצת הזקנים, והצנע לכת באהליהם בענין הנשים והילדים, ושינהגו שלום עם הבאים במחנה למכור להם דבר ותוכחות מוסר שלא יהיו כמחנות השוללים אשר יעשו כל תועבה ולא יתבוששו וכענין שצוה בתורה (דברים כ"ג, י) כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע ...

לא מצוות ספציפיות אלו או אחרות נותן להם ה' כעת, אלא התווית דרך, קריאת כיוון. הדרכה לדורות מה הבסיס מה העיקר ומה חשוב שיהיה ביסודות הבריאים ובתשתית של העם העומד לפני מתן תורה. יסודות אלו כוללים: את ההתנהגות ראויה בין אדם לחברו, אהבת הזולת, כבוד והקשבה לזקנים, צניעות והתנהגות ראויה לחלשים בחברה – הנשים והילדים. קבלת הזר והתנהגות עמו בדרכי שלום כשבא לסחור עמנו, התנהגות מוסרית של הלוחמים לנכבשים תחת ידיהם.

יסודות המוסר האנושי באים כאן כציווי מאת ה' לעם ישראל טרם מתן תורה.

זהו היסוד של 'דרך ארץ שקדמה לתורה'. קדימות בזמן, אך קדימות המראה את ההכוננה הא-לוהית. קודם כל 'דרך ארץ' ורק אחר כך אפשר יהיה לקבל תורה בהר סיני. ומכאן שבעצם כל מטרת התורה שתינתן אחר כך היא כדי להכשיר את הלבבות ואת האנשים להפוך להיות אנשים טובים ומוסריים ורק כך יוכל להתקיים בהם 'מי יעלה להר ה' ומי יקום במקום קדשו? נקי כפיים ובר לבב'.

אם כן, דרך ארץ קדמה לתורה זה כלל הנלמד מהתורה עצמה ומדרכו של הקב"ה במתן 'חוק ומשפט' במרה לפני הר סיני.